

Anna Wojnarska

ORCID: 0000-0003-4096-8940

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Pedagogiki

Problem doboru osób badanych w pedagogice specjalnej

Celem prezentowanego artykułu jest zwrócenie uwagi na trudności związane z doбором osób badanych w obszarze pedagogiki specjalnej. Wybór grupy badawczej jest komplikowany przez: brak precyzji w określeniu kryteriów niepełnosprawności, ich dynamikę, brak dostępu do danych osobowych, pozostawanie dużej liczby takich osób poza ewidencją. Przegląd metod doboru osób wskazuje, że powinny mieć one uzasadnienie merytoryczne oraz określony stopień generalizacji wniosków i zastosowania tych wyników w praktyce pedagogicznej. Decyzja o metodzie rekrutacji do badań oraz późniejsze opracowanie wyników i wniosków powinno opierać się na metodologicznych jak i interpretacyjnych kompetencjach badacza.

Słowa kluczowe: przedmiot pedagogiki specjalnej, kryteria niepełnosprawności, metody doboru osób badanych

The problem of participants recruitment in the special education research

The purpose of this paper is to take notice to difficulties concerning participants in the field of special education. The sampling is complicated because of: lack of precision criteria for disabilities, their dynamics, lack of access of personal data, a great number of people beyond any record. The review of recruitment methods indicates that they should have the meritorical justification, specified level of generalization results and application these results in education practice. Making decision about participants recruitment and about further compilation of results and conclusions should be based on methodological and interpretation competences of researchers.

Key words: subject in special education research, criteria for disability, methods of participants recruitment

Wprowadzenie

Celem artykułu jest zanalizowanie problemów doboru osób badanych w pedagogice specjalnej (PS), który ma istotne znaczenie w generalizowaniu wyników badań zarówno w obszarze tworzenia koncepcji teoretycznych, jak i aplikacji

praktycznych. Badania dotyczące sytuacji osób z niepełnosprawnością (OzN) stawiają przed badaczem duże wymagania poznawcze, ale także etyczne ze względu na obecny w nich aspekt wartościowania i odpowiedzialności za sformułowanie postulatów istotnych dla poprawy funkcjonowania OzN (Krause 2017; Rembierz 2016). Ze względu na fakt, że metodologia PS łączy w sobie elementy metodologii badań humanistycznych i społecznych, spectrum rozważanych trudności w doborze osób badanych jest dość szerokie, ponieważ obejmuje: kwestie ustalenia przedmiotu badań, kryteriów definiujących badaną populację, wyboru metody rekrutowania osób do badań z uwzględnieniem aspektu etyczno-prawnego, określenia liczebności badanej próby. Poniższe rozważania dotyczą modelu badań ilościowych opartych na paradygmacie pozytywistycznym.

Przedmiot badań pedagogiki specjalnej

Przedmiot pedagogiki specjalnej (PS) na przestrzeni lat był definiowany bardzo różnorodnie, co wynikało z przyjętych założeń teoretycznych oraz rozwiązań systemowych w oświacie, ale także stałego poszerzania się zakresu problematyki badawczej oraz osadzenia jej w kontekstach interdyscyplinarnych. Celem tych wielokierunkowych eksploracji jest rzetelne i trafne opisanie sytuacji OzN celem wprowadzenia pozytywnych zmian. PS zajmuje się także refleksją filozoficzną dotyczącą istoty człowieczeństwa OzN, sensu ich istnienia i budowania tożsamości (Rembierz 2016; Zubrzycka 2011).

W ostatnich dekadach pojawia się wiele badań interdyscyplinarnych, które polegają na przenikaniu się problematyki PS i innych nauk zajmujących się edukacją i wychowaniem, takich jak: psychologia kliniczna, socjologia, teologia, etyka, a nawet antropologia, medycyna, politologia i ekonomia (Bauman 2008: 58–59) oraz filozofia, historia, sztuka i literatura (Wlazło 2016: 68). Z jednej strony pedagogzy sięgają po metody i techniki z dyscyplin pokrewnych, a z drugiej, w ramach tychże pojawia się metodologia PS. T. Bauman (2008) zwraca uwagę na konsekwencje tych dwóch podejść. Pierwsze zakłada wykluczanie się przedmiotu badań pedagogiki i pozostałych nauk, co gwarantuje czystość metodologiczną. Natomiast drugie przyjmujące tezę o krzyżującym się przedmiocie badań wymienionych dyscyplin takich gwarancji nie daje, ale dzięki różnorodnej metodologii pozwala uzyskać pogłębiony obraz funkcjonowania OzN. Badanymi zagadnieniami interdyscyplinarnymi są np.: promocja autonomii osób z niepełnosprawnością, ich inkluzja społeczna, normalizacja, problemy wsparcia psychospołecznego oraz określenie efektywności oddziaływań edukacyjnych i wychowawczych na OzN. Interdyscyplinarność sprzyja rozwój techniki, który poszerza

możliwość badania wymienionych zagadnień, a także stwarza szansę wymiany doświadczeń.

Wpływ koncepcji humanistycznych i nurtów ponowoczesnych obserwuje się w stosowanej terminologii m.in. zastąpieniu terminu osoba niepełnosprawna terminem osoba z niepełnosprawnością (OzN) i dodatkowym dookreśleniem jej rodzaju. W dalszym ciągu w literaturze fachowej współwystępują stare i nowe terminy (np. osoba z niepełnosprawnością intelektualną i osoba upośledzona umysłowo/ osoba z upośledzeniem umysłowym), co dodatkowo utrudnia próby uogólniania wniosków (Zawiślak 2008). W toku analiz podstawowych paradygmatów PS zrodziła się koncepcja zastąpienia pojęcia PS, który ze względu na swój stygmatyzujące określenie „specjalna” nie odpowiada współczesnym tendencjom, terminem pedagogika niepełnosprawności (Krause 2009). Podejście humanistyczne znajduje swoje odzwierciedlenie także w zmianach nazewnictwa poszczególnych grup OzN, co jest podyktowane zmianami społecznymi i realizowaniem idei integracji tych osób w różnych obszarach życia. Stosowane współcześnie terminy mają na celu podkreślenie podmiotowości OzN, zwiększenie ich akceptacji społecznej, zmniejszenie wpływu stygmatyzowania tych osób, co stanowi jednocześnie profilaktykę wykluczenia społecznego. Podmiotowość jest szczególnie akcentowana w nurcie personalistycznym, który podkreśla wartość istnienia OzN i pozostaje w opozycji do nurtów bioutylitarnych uzasadniających marginalizację i stygmatyzację (Rembierz 2016; Zubrzycka 2011). Nowe światło na problematykę edukacji, wychowania i funkcjonowania w życiu społecznym OzN rzucają badania opierające się na percepcji samych niepełnosprawnych. M. Wlazło (2016: 71) podkreśla ciągły dylemat dotyczący koncepcji nauczania i wychowania OzN, który oscyluje pomiędzy adaptacją a emancypacją tych osób i znajduje odzwierciedlenie w ścieraniu się w badaniach nad niepełnosprawnością modelu moralno-medycznego akcentującego cierpienie i patologię oraz modeli relacyjnego i kulturowego. Według A. Krause (2010) w paradygmacie emancypacyjnym dominujące znaczenie ma motywacja i wolność wyboru OzN, podczas gdy w podejściu rehabilitacyjnym akcentowana jest rola rehabilitacji/ rewalidacji i reaktywności tych osób.

Kryteria definiujące osoby badane w pedagogice specjalnej

Duże rozproszenie problematyki badawczej PS wymaga stosowania różnorodnej metodologii bazującej na dorobku nauk humanistycznych i społecznych oraz medycznych (Gajdzica 2018; Chrzanowska 2015; Krause 2010). Współcześnie trendy w badaniach pedagogicznych obejmują cztery podstawowe paradygmaty takie jak paradygmat: pozytywistyczno- empiryczny, hermeutyczno- interpreta-

tywne, krytyczny i postmodernistyczny (Usher 1996, za: Oleniacz 2009), choć pojawiają się poglądy stwierdzające, że tak duża heterogeniczność problematyki wymusza aparadygmatyczność PS (Krause 2017). Pomimo dużych zmian w zakresie metodologii i metodyki badań humanistycznych i społecznych nadal preferowanym jest model pozytywistyczny kładący nacisk na wnioskowanie oparte na dowodach (*evidence-based*). Jednym z podstawowych problemów metodologicznych tego podejścia jest kwestia doboru osób badanych i możliwości generalizacji uzyskanych rezultatów na określoną populację. Im bardziej sprecyzowane jest kryterium określające populację tym może się ona stać mniej liczna, co jest szczególnie widoczne w pedagogice leczniczej, gdzie przedmiotem zainteresowania są np. osoby z chorobami rzadkimi. Ogólna liczba osób z niepełnosprawnością na podstawie ostatniego spisu powszechnego z 2011 roku to niemal 4,7 mln (czyli 12,2% populacji), z prawnie potwierdzoną niepełnosprawnością 3,1 mln, natomiast rzeczywista liczba OzN może wynosić nawet 6–7 mln (<https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/>). Taka prawidłowość powoduje, że duża część populacji OzN pozostaje poza jakimikolwiek formami ewidencji, a zatem jest najczęściej niedostępna dla badacza.

W zakresie kryteriów doboru osób badanych w pedagogice leczniczej można zaobserwować dwa stanowiska: podejście kategoryjne oparte na klasyfikacji nozologicznej niepełnosprawności i podejście niekategoryjne zakładające, że niepełnosprawność wynika ze społecznego kontekstu. Podejście kategoryjne reprezentowane przez J.S. Rollanda zakłada, że typ choroby i charakterystyka biomedyczna mają decydujące znaczenie dla funkcjonowania psychospołecznego osoby. Natomiast stanowisko niekategoryjne opisane przez R.E.K. Stein i D.J. Jessop sugeruje, że to raczej postawy społeczne i przyjęcie określonej roli człowieka chorego decyduje o problemach adaptacyjnych (za: Zubrzycka 2020: 75–77). Wprawdzie podział przede wszystkim dotyczy pedagogiki leczniczej, ale można odnaleźć jego ślady także w innych subdyscyplinach PS, w których dominujące jest kryterium medyczne (stopień niepełnosprawności sensorycznej i ruchowej, jednostka chorobowa i jej charakterystyka, stopień ciężkości, etap rozwoju, rokowanie), które jest bardziej precyzyjne niż kryteria pedagogiczne i psychologiczne.

Kryteria doboru osób badanych są zróżnicowane ze względu na subdyscyplinę PS. W ramach edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną kryteria mają charakter psychopedagogiczny, natomiast w edukacji osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi (słuchową i wzrokową) oraz pedagogice leczniczej konieczne jest uwzględnienie kryterium medycznego. W pedagogice resocjalizacyjnej głównym kryterium zakwalifikowania osoby do badań jest stwierdzenie zaistnienia symptomów nieprzystosowania społecznego. W tym obszarze konieczne jest zastosowanie kryterium prawnego, które definiuje kim jest np. osoba nieletnia na podstawie ustawy o postępowaniu w Sprawach Nieletnich (Dz. U. 1982).

Badacz problematyki z zakresu PS staje zatem przed dylematem kogo zaliczyć do populacji i w jaki sposób dokonać wyboru próby. Oczywiście pewnym rozwiązaniem mogłoby być tworzenie zespołów interdyscyplinarnych gdzie np. lekarz określa na podstawie badań medycznych zakwalifikowanie danej osoby do danej jednostki chorobowej, dzięki czemu pedagog nie wątpliwości czy grupa spełnia kryterium medyczne (por. Emeryk, Zubrzycka, Wojnarska 2008). W praktyce w Polsce nadal preferowany jest jednak model badań indywidualnych, gdzie jeden badacz odpowiada za wszystkie etapy postępowania badawczego. W ostatnich latach jednym z kluczowych problemów jest dostęp do potrzebnych badaczowi informacji, który jest często blokowany ze względu na Ustawę o ochronie danych osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 roku (Dz.U. 2002 Nr 101, poz. 926).

Homogeniczność grupy jest dodatkowo komplikowana poprzez występowanie zaburzeń sprzężonych, i tak np. sytuacja dzieci, które posiadają tylko niepełnosprawność wzrokową, jest inna niż sytuacja dzieci z niepełnosprawnością wzrokową i jednocześnie ruchową, ponieważ w tym drugim przypadku ograniczone lub całkowicie niemożliwe jest wykorzystanie kompensacji analizatora wzrokowego analizatorem dotykowym. Niektóre niepełnosprawności mają charakter postępujący, co jest widoczne w regresie i procesach deterioracji (np. niepełnosprawności związane z wiekiem starczym). Badane zjawiska mają charakter dynamiczny także ze względu na proces dojrzewania i uczenia się, które pozostają w interakcji z niepełnosprawnością oraz innymi zmiennymi biopsychicznymi i socjokulturowymi. Dodatkowym problemem jest zróżnicowanie wewnętrzne grup polegające na wyodrębnieniu różnych stopni niepełnosprawności i/lub różnych jej rodzajów, np. w spectrum autyzmu. Ponadto ważnym wydaje się być kontekst edukacyjny, jakiego dotyczy badanie, czyli czy są to: placówki masowe, nauczanie (inkluzyjne) włączające, placówki specjalne, nauczanie domowe lub kombinacje powyższych. Jako że badania naukowe PS mają prowadzić do praktycznych aplikacji rozwiązań, często lepszym sposobem doboru jest rekrutowanie klas, a nie osób (Odon i in. 2005).

Tradycja podejścia niekategorialnego w badaniach z zakresu PS jest dość długa. Od początków powstania PS szczególnie nacisk jest kładziony na poszukiwanie tego co wspólne, a nie odmienne, co znalazło odzwierciedlenie w poglądach M. Grzegorzewskiej. Podobne poglądy prezentował A. Hulek (1988, za: Maciarz 2001), który zwracał uwagę na aspekty specyficzne (swoiste) dla określonego typu niepełnosprawnością oraz aspekty niespecyficzne (wspólne) dla wszystkich typów. Stanowisko to opiera się na założeniu, że niepełnosprawność nie jest prostą konsekwencją biologicznego uszkodzenia organizmów, ale bardziej wynika z postaw społecznych, polityki i uregulowań prawnych, czyli szerokiego kontekstu społeczno-ekonomiczno-prawnego (Wlazło 2016).

Kontekst etyczno-prawny badań

Jedną z podstawowych zasad każdego pedagoga badacza jest dbałość o dobro osoby badanej i nienarażanie jej na dyskomfort psychiczny i fizyczny, do których zaliczamy również przeżywanie stresu związanego z udziałem w badaniach. Z tego powodu osoby rekrutowane do badań powinny być poinformowane o celu, zastosowanych metodach, obecności osób trzecich, możliwości odmowy oraz zakresach wykorzystania i upublicznienia wyników. Rozwiązaniem powyższego dylematu jest uzyskanie od osób badanych świadomej zgody na udział w takim projekcie, a w przypadku osób niezdolnych do jej wyrażenia uzyskanie stosownej zgody od opiekunów prawnych. Należy zauważyć, że w dotychczasowej praktyce badań pedagogicznych nie zawsze dbano o uzyskanie takiej zgody od osób badanych, jednak od momentu wejścia w życie Ustawy o Ochronie Danych Osobowych (Dz.U. 2018) zaczęto zwracać coraz większą uwagę na tą kwestię. Odstępstwo od udzielania świadomej zgody może występować wówczas, gdy badania mają charakter całkowicie anonimowy, Jednak ze względu na kontekstowy i zarazem ekologiczny charakter badań w PS zachowanie pełnej anonimowości jest często niemożliwe. Natomiast niewątpliwie warunki badania zapewniające komfort psychiczny badanych powinny gwarantować dyskrecję (*Standardy diagnozy psychologicznej* 2020). Konieczne jest opiniowanie projektów badań przez odpowiednie komisje bioetyczne, które zostały utworzone na podstawie krajowych i międzynarodowych regulacji prawnych i początkowo były ukierunkowane głównie na badania medyczne (Dz.U. 1999), ale w ostatnich lat także badania psychologiczne i pedagogiczne uwzględniają taką potrzebę.

Metody doboru osób do badań

Wyodrębnia się dwie grupy technik rekrutowania osób do badań: probabilistyczne (losowanie) i nieprobabilistyczne (dobór celowy, ochotniczy, kwotowy, przypadkowy, metodą „kuli śnieżnej”). Decyzja dotycząca wyboru techniki jest zdeterminowana wieloma czynnikami: celem badań, kryterium niepełnosprawności, wielkością populacji, kosztami czasowymi i materialnymi. J. Brzeziński (2004) wskazuje, że dla realizacji *losowania jednostek* potrzebny jest prosty i jednoznaczny mechanizm losowania, np. w postaci tablic liczb losowych oraz ponumerowany spis wszystkich jednostek składających się na daną populację, czyli operat losowania. Natomiast dobór do badań OzN utrudniony ze względu na małą liczebność populacji, jej duże zróżnicowanie wewnętrzne, rozproszenie w skali kraju, duży procent osób nie objętych rejestracją i brak możliwości stworzenia operatu losowania. Najczęściej stosowanymi sposobami losowania są: prosty do-

bór losowy, dobór systematyczny, dobór warstwowy, dobór wielostopniowy grupowy proporcjonalny i nieproporcjonalny ważony. Każdy ze sposobów probabilistycznych jest uwarunkowany specyfiką populacji i nie wymaga posiadania przez badacza dobrej wiedzy o rozkładzie zmiennych (Babbie 2003; Brzeziński 2004; Rubacha 2019; Szymczak 2018).

Niewątpliwą zaletą technik probabilistycznych są konsekwencje w zakresie analizy statystycznej wyników. M. Szreder (2010: 169) zwraca uwagę, że „najważniejsze elementy wnioskowania statystycznego, w tym zakresie wielkości próby, interpretacja wyników estymacji i testowania hipotez, charakterystyka wielkości błędu, wszystkie one odwołują się do prawdopodobieństwa”, czyli założenia o losowości próby badawczej. Natomiast dobór nieprobabilistyczny „nie upoważnia do stosowania klasycznej bądź częstościowej interpretacji prawdopodobieństwa” (Szreder 2010: 171) i używania metod wnioskowania statystycznego. Pewnym argumentem skłaniającym badaczy do metod nielosowych może być nie tyle rygoryzm statystyczny, co motyw poznania badanej populacji i z taką sytuacją mamy do czynienia w PS.

Uwzględniając trudności związane z losowaniem częstym sposobem rekrutowania osób do badań porównawczych w naukach społecznych są metody nieprobabilistyczne. Należy jednak zdawać sobie sprawę z ograniczeń w generalizowaniu uzyskanych w taki sposób wyników, ze względu na subiektywność doboru próby. Szczególnie jest to widoczne w *doborze celowym lub arbitralnym*, kiedy to badacz decyduje o zakwalifikowaniu poszczególnych osób do próby na podstawie własnej wiedzy, doświadczenia lub w oparciu o rekomendacje. Ten sposób, jakkolwiek stwarza okazję do pewnych nadużyć jak choćby wpływ oczekiwania (efekt Rosenthala), to jednak ma także swoje uzasadnienie. Czasami bowiem populacja nie jest zbyt liczna (np. populacja osób z chorobami rzadkimi), natomiast kryterium doboru jest bardzo formalne (np. potwierdzona diagnoza medyczna). Ponadto dobór celowy jest uzasadniony w tych przypadkach, gdy kryterium ma charakter dynamiczny, np. kategoria nieletniego dotycząca osób w wieku 13–17 lat naruszających prawo.

Metoda „kuli śnieżnej” dotyczy takich sytuacji, gdy trudno jest odszukać członków danej populacji i wówczas docieranie do kolejnych osób odbywa się poprzez kontakt z tymi już przebadanymi. Metoda polegająca na *pobraniu próby kwotowej* jest szczególnie rozpowszechniona wśród badaczy opinii publicznej i polega na proporcjonalnym procentowym udziale osób, zgodnie z rozkładem wybranych zmiennych w populacji (Babbie 2003; Brzeziński 2004; Jabłońska, Sobieraj 2013). Opiera się on jednak na dostępności osób badanych, przez co reprezentatywność takiej próby jest mało wiarygodna (Miszczak, Walasek 2013), co udowodniły badania sondażowe Instytutu Gallupa w USA. Jednocześnie wymaga posiadania przez badacza wiedzy na temat rozkładu zmiennych istotnych dla celu badań.

Kolejna metoda polegająca na *doborze jednostek typowych*, czyli uznanych za przeciętne dla danej kategorii problemów (np. rodzina z problemem alkoholowym) również nie stanowi wiarygodnej podstawy do uogólnień. Jeśli kryterium uznania danego obiektu jako przeciętnego jest tylko subiektywne, to budzi to poważne zastrzeżenia metodologiczne.

Dobór ochotników do badań pozwala uniknąć wielu problemów natury etycznej, takich jak zgoda na badania związane z dyskomfortem, jednak powoduje liczne problemy natury metodologicznej. W początkach takich dyscyplin jak psychologia nadmiernie korzystano z badań studentów i taka tendencja daje się zauważyć także w PS (np. w badaniach na temat postaw wobec OzN). Grupa studentów nie może być traktowana jako reprezentatywna dla populacji osób w wieku 19–24 lat, ponieważ niewątpliwie duże znaczenie dla rozwoju osobistych cech ma wybrany kierunek studiów. Ponadto modyfikujący wpływ mogą mieć warunki badania związane z zapotrzebowaniem na aprobatę społeczną, wówczas gdy badania realizuje prowadzący zajęcia. Dodatkowo motywacja do udziału w badaniach może być wzmacniana poprzez promowanie studentów dodatkowymi punktami lub/i gratyfikacją finansową.

Warto zauważyć, że wiele projektów badawczych gwarantuje osobom badanym zapłatę, która np. dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej może być silnie motywująca. Czasami badacze są nie do końca świadomi, że korzystają z doboru ochotniczego i to dotyczy badań korespondencyjnych. Zwrotność wysyłanych pocztą lub za pomocą Internetu ankiet wynosi przeciętnie ok. 50%, co oznacza, że tylko co druga osoba z wybranej grupy wypełnia formularze. Prawdopodobnie dzieje się tak dlatego, że osoby te posiadają większą motywację do badań, są bardziej świadome ich celu lub zostały zachęczone w inny sposób. Pytanie czym charakteryzują się osoby, które odmówiły udziału w badaniach, pozostaje otwarte. R. Rosenthal i R.L. Rosnow (za: Brzeziński 2004: 232–233) stwierdzili, że grupa ochotników posiada cechy osobowości oraz zmienne socjoeconomiczne (w sumie 17) różnicujące tę grupę od nieochotników z czego najbardziej dominującymi i najlepiej udokumentowanymi były: wyższy poziom wykształcenia, przynależność do wyższej klasy społeczno-ekonomicznej, wyższy poziom inteligencji, wyższy poziom zapotrzebowania na aprobatę społeczną, większe zsocjalizowanie. W przypadku osób niepełnosprawnych mogą to być jeszcze inne cechy, takie jak np.: niezaspokojona potrzeba kontaktu społecznego w instytucjach wychowawczych i opiekuńczych, umotywowanie przez lekarza i potrzeba wykreowania wizerunku „dobrego” pacjenta.

Ostatnim sposobem rekrutowania jest *dobór przypadkowy (dogodny)* polegający na zbadaniu tych osób, które w momencie badań znalazły się w określonym miejscu, np. w szkole lub innej placówce. Jest on rozpowszechniony w badaniach opinii publicznej, jednak pojawia się również w badaniach psychologicznych

i pedagogicznych. Widoczne to było w badaniach z zakresu PS z lat 80. i 90., które były realizowane głównie na terenie szkół specjalnych, a szczególnie ośrodków szkolno-wychowawczych. Podobną sytuację obserwuje się w badaniach z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej, w których najczęściej uczestniczą osadzeni, a zdecydowanie rzadziej podopieczni kuratorów sądowych poddani resocjalizacji w warunkach wolnościowych (Miszczak, Walasek 2013).

Techniki nieprobabilistyczne znajdują zastosowanie w konkurencyjnych wobec pozytywistycznego paradygmatach badawczych. Warto zwrócić uwagę, że są one w dużym stopniu zdeterminowane subiektywizmem badacza. Zatem ich rzetelność zależy od kompetencji metodologicznych badacza, jego doświadczenia, motywacji i rzetelności w realizacji badań. Ponadto techniki te sprawdzają się w odniesieniu do populacji bardzo małych, zróżnicowanych wewnątrznie, zdefiniowanych precyzyjnymi kryteriami, trudno dostępnymi. Pomimo zastrzeżeń „poparty wiedzą i doświadczeniem nielosowy dobór próby badawczej prowadzi do autentycznych i precyzyjnych wniosków” (Miszczak, Walasek 2013: 107). Warto wspomnieć o dostępności nowoczesnych metod szacowania niezbędnej liczebności badanej próby zawartych w pakietach statystycznych (Mayr i in. 2007).

Liczebność badanej próby

Wielkość próby jest uzależniona od liczebności populacji, co oznacza, że ta sama liczba osób badanych zależnie od zdefiniowania populacji będzie miała inne znaczenie (Jabłońska, Sobieraj 2013). J. Brzeziński (2004) podaje dokładny sposób oszacowania wielkości próby w metodzie losowania indywidualnego nieograniczonego, który jednak wymaga znajomości liczebności generalnej populacji. W Goriszowski (2006) sugeruje, że dolna granica liczebności w badaniach pedagogicznych nie powinna być mniejsza niż 30, natomiast górna zazwyczaj nie przekracza 100. U. Jakubowska (1993) wskazuje, że można przyjąć kryterium statystyczne 30 osób, uznając grupę powyżej tej liczebności za dużą, poniżej – za małą. Autorka przedstawia dwa stanowiska dotyczące tej kwestii w badaniach społecznych. Zwolennicy prób dużych uznają je za bardziej reprezentatywne, szczególnie przy uwzględnianiu wielu zmiennych, natomiast przeciwnicy podkreślają, że zbyt wielkie grupy pozwalają uznać nawet przypadkowe związki za istotne (Brzeziński 2004). Ponadto zbyt duże grupy są niepotrzebnym marnowaniem zasobów i narażaniem na dyskomfort badanych, natomiast grupa zbyt mała może prowadzić do niewystarczająco uzasadnionych wniosków (Wątroba 2013: 6) Niska liczebność pewnych niepełnosprawności w populacji generalnej powoduje, że badacz często nie jest w stanie spełnić wymogu dużej grupy.

Ocena liczebności badanej grupy musi uwzględniać koszty, czas realizacji zadania oraz dostępność populacji. Ze względu na wymogi stawiane opracowaniom empirycznym, które powinny bazować na wnioskowaniu statystycznym, zaleca się przy szacowaniu próby uwzględnienie trzech czynników: kryterium istotności statystycznej (minimalne 0.05), moc testu statystycznego (0.80 lub więcej) oraz wielkość efektu (przedziały dla d Cohena). Ten ostatni czynnik jest szczególnie ważny ze względu na ocenę rzeczywistego, praktycznego znaczenia badań, często niezależnego od poziomu istotności. Pozwala on także na porównywanie wyników różnych badań w metaanalizach (Wątroba 2013).

Podsumowanie:

Problem doboru grupy badanej w PS to nie tylko problem tworzenia nowych teorii i/lub potwierdzania dotychczas stwierdzonych prawidłowości, ale także inspirowanie praktyki w zakresie tworzenia korzystnych warunków rozwoju tych osób (Torres i in. 2012). Poprawa jakości badań naukowych powinna prowadzić do poprawy efektywności oddziaływań pedagogicznych, a wiedza zdobyta na drodze trafnych i rzetelnych badań naukowych powinna sprzyjać tworzeniu zintegrowanego społeczeństwa.

Interdyscyplinarność badań w pedagogice specjalnej wymaga od badacza dużej dyscypliny metodologicznej i klarownego określenia paradygmatu badawczego. Pomimo istnienia konkurencyjnych modeli badawczych nadal tym preferowanym jest model oparty na empiryzmie nawiązujący do podejścia pozytywistycznego, które zdaniem R.S. Ushera (1996, za: Oleniacz 2009: 158) jest deterministyczne, racjonalistyczne, apersonalne i refleksyjne. Pomimo niewątpliwych zalet tego podejścia w tworzeniu nauki zarzuca mu się zbyt przedmiotowe traktowanie spraw OzN. Podejście to gwarantuje wiedzę pewną i obiektywną, podczas gdy pozostałe paradygmaty (hermeneutyczno-interpretatywny, krytyczny i postmodernistyczny) zakładają dużą subiektywność i dowolność interpretacji. Zdaniem A.Krausego (2017) wiedzę o niepełnosprawności należy budować na bazie modelu subiektywnego i interpretatywnego. Być może przekraczanie granic i integracja treści różnych dyscyplin uzasadnia również to nieco inne, mniej ortodoksyjne podejście do doboru osób do badań. D.C. Berliner (2002: 18) stwierdza, że badacze obszaru PS tworzą naukę w warunkach, które nie odpowiadają warunkom nauk biomedycznym i fizycznych, ze względu na złożoność problematyki, zróżnicowanie grup badanych, kontekst edukacyjny i psychospołeczny.

Złożoności obrazu niepełnosprawności wymusza konieczność pracy zespołów złożonych z różnych profesjonalistów, co znacznie podniosłoby jakość ustalania kryteriów doboru osób do badań. Oprócz interdyscyplinarnej analizy pro-

blemów OzN zespół taki powinien mieć w swoim składzie specjalistę z zakresu analizy danych liczbowych, który monitorowałby poszczególne etapy procedury obliczania wyników, a także dbałby o adekwatność wyboru odpowiednich statystyk. Warto nadmienić, że wiele wysoko punktowanych czasopism wymaga potwierdzenia udziału takiego specjalisty w opracowaniu artykułu. Wydaje się to pożądanym rozwiązaniem szczególnie obecnie przy stale doskonalących się procedurach.

Zasygnalizowane problemy doboru osób badanych w PS to tylko jeden z wielu tematów wymagających dyskusji profesjonalistów nad jakością współczesnych badań. Decyzja dotycząca sposobu rekrutowania osób do badań jest przede wszystkim podyktowana preferencjami badacza i jego kompetencjami, dlatego powinna mieć uzasadnienie w odpowiednim zapleczu merytorycznym.

Bibliografia

- Babbie E. (2003), *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa.
- Bauman T. (2008), *Komplikacje i dylematy przy określaniu przedmiotu badań pedagogicznych* [w:] *Konceptualizacja przedmiotu badań pedagogicznych*, K. Rubacha (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 57–72.
- Berliner D.C. (2002), *Educational research: the hardest science of all*, *Educational Researchers*, 31 (8): 18–20.
- Brzeziński J. (2004), *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa, PWN.
- Chrzanowska J. (2015), *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Emeryk A., Wojnarska A., Zubrzycka R. (2013), *Interdyscyplinarność w diagnozie i terapii dzieci z chorobami alergicznymi układu oddechowego*. *Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne*, 4, 8: 305–312.
- Gajdzica Z. (2018), *Perspektywa rozwoju pedagogiki specjalnej w tygłu jej dualnego i dwoistego charakteru*, *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 1: 51–63.
- Goriszowski W. (2006), *Podstawy metodologiczne badań pedagogicznych*, WSP TWP, Warszawa.
- Jabłońska K., Sobieraj A. (2013), *Dobór próby badawczej czynnikiem sukcesu w prowadzonych badaniach empirycznych*, *Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej*, 2 (6): 40–48.
- Jakubowska U. (1993), *Czynności badawcze w psychologii i pedagogice. Zarys problematyki*, Wyd. Uczelniane WSP, Bydgoszcz.
- Krause A. (2009), *Teoretyczne i empiryczne problemy pedagogiki specjalnej: zarys obszarów badawczych*, *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 1: 9–24.
- Krause A. (2010), *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Krause A. (2017), *Budowanie wiedzy w pedagogice specjalnej*, *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 27: 13–23.

- Maciarz A. (2001), *Pedagogika lecznicza i jej przemiany. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Mayr S., Erdfelder E., Buchner A., Faul F. (2007), *A short tutorial of Power*, *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 3 (2): 51–59.
- Miszczak A., Walasek J. (2013), *Techniki wyboru próby badawczej*, *Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* 2, 6: 100–108.
- Odom S.L., Brantlinger E., Gersten R., Horner R., Thompson B., Harris K.R. (2005), *Research in Special Education: Scientific Methods and Evidence – Based Practices*, *Exceptional Children*, 2, 71: 137–148.
- Oleniacz M. (2009), *Kierunki metodologiczne w pedagogice specjalnej*, *Niepełnosprawność*, 1: 157–165.
- Rembierz M. (2016), *O splocie problemów i badań pedagogiki specjalnej z refleksją metodologiczną, aksjologiczną i antropologiczną*, *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*, 23 (2): 15–38.
- Rubacha K. (2019), *Metodologia badań nad edukacją*, Wydawnictwo Akademickie i Literackie, Warszawa.
- Sękowska Z. (1998), *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, WSPS, Warszawa.
- Standardy diagnozy psychologicznej (2020)*, PTP, Warszawa.
- Szreder M. (2010), *Losowe i nielosowe próby w badaniach statystycznych*, *Przegląd Statystyczny*, 4, LVII: 168–174.
- Szymczak W. (2018), *Podstawy statystyki dla psychologów. Podręcznik akademicki*. Diffin, Warszawa.
- Torres C., Farley C.A., Cook B.G. (2012), *A Special Educator's Guide to Successfully Implementing Evidence-Based Practices*, *Teaching Exceptional Children*, 1, 45: 64–73.
- Wątroba J. (2013), *Praktyczne aspekty szacowania liczebności próby w badaniach empirycznych*, StatSoft Polska, www.statsoft.pl/czytelnia.html.
- Wlazło M. (2016), *Interdyscyplinarne studia nad niepełnosprawnością- sprzymierzeniec czy wróg pedagogiki specjalnej?*, *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*, 2 (23): 65–74.
- Zawiślak A. (2008), *Częstość występowania pojęć „upośledzenie umysłowe (mental retardation)” i „niepełnosprawność intelektualna (intellectual disability)” we współczesnym piśmiennictwie*, *Edukacja Zdrowotna. Półrocznik Naukowy WSEZ w Łodzi*, 6, 2: 63–70.
- Zubrzycka R. (2011), *Człowiek głębiej upośledzony umysłowo jako wartość zagrożona [w:] Osoba z upośledzeniem umysłowym w realiach współczesnego świata*, M. Chodkowska, D. Osik-Chudowolska (red.), In Memoriam Doktor Grażyna Tkaczyk, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 63–71
- Zubrzycka R. (2020), *Dziecko z chorobami alergicznymi układu oddechowego jako przedmiot badań, diagnozy i terapii – perspektywa interdyscyplinarna*, *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 37: 73–87.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 11 maja 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad powoływania i finansowania oraz trybu działania komisji bioetycznych, Dz.U. 1999 Nr 47, poz. 480.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228.

Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych), Dz.U. 2018, poz. 1000.